

Az egyháztörténet-írás története Magyarországon

Miskolc
Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar
2022

Szerkesztette:

Fazekas Csaba

Rada János

© Szerzők, 2022

© Szerkesztők, 2022

Kiadó: Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar
3515 Miskolc-Egyetemváros
bolcsesz.uni-miskolc.hu

ISBN 978-963-358-267-1

ISBN 978-963-358-268-8 (pdf)

Előszó

1997-ben „Fiatal egyháztörténészek találkozója” címen rendeztek konferenciát Miskolcon, amely az 1989/1990-es rendszerváltás után fellendülő egyháztörténeti kutatásokra fókuszált, és lehetőséget teremtett a kutatók új, fiatal generációja számára, hogy szakmailag, egyúttal emberileg is közelebb kerüljenek egymáshoz, ezáltal pedig valódi kollégákra leljenek a diszciplína művelésében – együtt fedezve fel az egyháztörténeti stúdiók újonnan megnyíló lehetőségeit. 2022-ben a 25 évvel ezelőtt lezajlott konferencia előadói közül többen ismét Miskolcra látogattak, hogy – közel félszáz további kutató társaságában – részt vegyenek az „Egyháztörténet-írás története Magyarországon” címen hirdetett nagyszabású tudományos tanácskozáson.

Kettős jubileum ihlette az 2022. június 9–10-ére szervezett historiográfiai tárgyú konferenciát. Egyrészt, mint érintettük, éppen negyedszázada zajlott az előzményt jelentő 1997-es konferencia. Másrészt jubileumát ünnepeljük a miskolci bölcsészképzésnek, amely 1992-ben vette kezdetét az akkortájt rohamos fejlődésnek induló Egyetemvárosban, hogy aztán öt évvel később létrejöjjön az ország legfiatalabb bölcsészeti fakultása, a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kara, a 2022-es konferencia rendezője és házigazdája. Újabb kapcsolódási pont tehát, hogy kari rangunk elnyerése éppen 1997-ben, vagyis az első egyháztörténeti konferencia évében történt. Nagyot változott a világ az egy emberöltőnyi idő leforgása alatt: azok a kollégák, akik negyedszázaddal ezelőtt fiatal kutatókként érkeztek Miskolcra, mára vezető oktatók, a szakma elismert tekintélyei; s az idők folyamán a Bölcsészettudományi Kar is mondhatni nagykorúvá vált – a Miskolci Egyetem pedig elhagyta korábbi műszakis profilját, s a humán- és társadalomtudományok művelésének szintén fontos regionális központjává fejlődött.

Valóban nagyszabású, reprezentatív konferencia zajlott 2022 júniusában a miskolci campuson, amely eseményen hazánk majdnem minden bölcsész-kara képviseltette magát, de részt vettek a határon túli magyar felsőoktatási intézmények egyháztörténettel foglalkozó kutatói is, sőt a közgyűjtemények,

levéltárak kollégái is bemutatták egyházhistoriográfiai tematikájú kutatásait. Több mint 50 előadás hangzott el a júniusi napok során, ami azt igazolhatja, hogy csakugyan sikerrel jártak az egyháztörténeti kutatások fellendítésére irányuló évtizedes erőfeszítések, és napjainkban egy erős, tekintélyes szakmai közösségről beszélhetünk.

Ahogy a konferenciát 25 évvel ezelőtt is kötet követte,¹ úgy – folytatva ezt a hagyományt – a szervezők ezúttal is tanulmánykötet formájában publikálják a konferencia előadásait. Az 1999-ben megjelent kiadvány ráadásul nem maradt visszhang nélkül, valóban fontos alapk munkának bizonyult: közleményeire azóta is szép számmal hivatkoznak a tudományos munkák. Úgy gondolom, jelen kötet is érdemes lesz a szélesebb szakmai közönség figyelmére, hiszen hiánypótlónak mondható kutatások, összegzések sorát tárja az olvasó elé – felvázolva azt is, hová jutottak az elmúlt három évtizedben a rendszerváltás után meginduló új kutatások.

A kötetet különösen figyelemre érdemessé teszi historiográfiai tematikája: a történeti mesterség művelése során elengedhetetlen – hiszen a szakmai önreflexió része –, hogy magát a történetírást is kritikai szemmel vizsgáljuk. Egy történettudományi munka ugyanis, legyen az bármily páratlan szakmai igényességgel megírva, sohasem lehet teljesen független szerzője látásmódjától, előítéleteiről, elfogultságaitól, valamint a domináns tudományos paradigma hatásától, tehát nem lehet a múlt jelenségvilágának „objektív” leírása. Mindez jól tetten érhető az egyházi és vallási kérdésekkel foglalkozó történetírás esetében is, hiszen a tudósok, tudományos műhelyek történetírói attitűdjeit mindig is befolyásolták a felekezeti kötődések.

Rápillantva a tartalomjegyzékre jól láthatjuk, hogy a kötet tematikailag rendkívül gazdag: a közölt írások valamennyi korszak historiográfiájára kiterjednek a középkortól fogva egészen a 20. századig. Ez is elősegítheti, hogy az inspiratív konferenciakötet a jövőben fontos támaszává váljon a témakör – mindeddig hiányzó – monografikus feldolgozásának.

*Prof. Dr. Horváth Zita, rektor
Miskolci Egyetem*

¹ *Fiatal egyháztörténészek írásai.* Szerk. FAZEKAS Csaba. Miskolc, Miskolci Egyetem BTK Újkori Magyar Történeti Tanszék, 1999.

Konzervatív nőmozgalmak a 19. század végén és a 20. század elején a nőtörténeti és egyháztörténeti kutatások tükrében

Sárai Szabó Katalin

Tanulmányomban a nőtörténetírás egy kevésbé preferált területének, a konzervatív nőmozgalmak kutatásának egyháztörténeti szempontjait vizsgálom, amelyek segíthetnek a női törekvések szélesebb körű értelmezésében.

A női emancipáció folyamatában a 19. század végét és a 20. század elejét igen fontos periódusnak tekintjük. A modern nőmozgalmak kialakulásának és terjedésének, a feminizmus első hullámának időszakaként tartjuk számon, amelyben egyfelől kirajzolódtak a választóvonalak a különböző női csoportok, illetve női érdekek között, másfelől az egyes csoportokon belül is kialakultak különböző irányzatok, amelyek igen árnyalttá és sokszínűvé tették a nők törekvéseit. A kutatások nagy része a *határvonalat* napjainkban is elsősorban a feminista, a konzervatív és a baloldali megközelítések között húzza meg. A három egymástól elhatárolt irány közül igazán elhanyagolt, illetve sematikus képet a konzervatívként meghatározott, homogénnek tekintett oldal mutat. Véleményem szerint a konzervatív nőmozgalmak, - nők kutatásában a feminizmusokhoz hasonlóan létjogosultsága lenne a többes számú, vagyis a *konzervativizmusok* elnevezésnek és megközelítésnek. Ez a szemléletmód árnyalhatná a 19. század második felétől a női kezdeményezésekről, nőmozgalmakról, női stratégiákról alkotott képünket. Emellett fontos lenne, hogy a női törekvéseket párhuzamosan, komparatív módszerrel; folyamatában, illetve az egyes időszakok társadalmi kontextusában értelmezve – és nem átvéve a különböző korszakok és politikai ideológiák érvrendszerét és leegyszerűsítéseit – vizsgáljunk. A kérdés körüli anomáliákban véleményem szerint fontos szerepet játszik, hogy egyfelől nem történt meg a konzervatívnak tekintett női mozgalmak árnyalt differenciálása, helyük és szerepük kijelölése a női emancipáció folyamatában. Elsősorban a feministákkal szemben határozzák meg a

konzervatív nőket, tehát mintegy ellenpólusként jelennek meg, sok esetben összemosódni látszanak a határok köztük és az antifeministák között. A két oldal egymás elleni érvei pedig a századforduló óta napjainkig nem sokat változtak, és ezek a tudományos megközelítésekben, kutatási irányokban – mindkét oldalon – tetten érhetőek.

A konzervativizmusnak számos definíciója létezik – általában a modernség ellenpárjaként jelenik meg –, jelen tanulmányban Anthony Quinton megközelítésére támaszkodom. Definíciója szerint a konzervatív értékrend alapelveiben megfogalmazódik: a hagyománytisztelet, a tradicionalizmus,¹ az organicizmus – ez utóbbival arra utal, hogy a konzervatív gondolkodás „a társadalmat egységes, szervesen fejlődő, rendezett, élő egésznek tekinti, nem pedig alkotóelemi matematikai összegének”² – és az, hogy a konzervatív ember közösségekben gondolkodik. A konzervativizmus egyik jellemzőjének a változatlanságot tartják, Quinton ezzel szemben azt állítja, hogy „A társadalom állandó növekedésben levő dolgot jelent a konzervatív ember számára, s mindaz, ami nő, elkerülhetetlenül változik is.”³ Ezek alapján is egyértelműnek tűnik, hogy kiket tartunk konzervatívnak: a hagyományelvűség, tradicionalizmus, értékközpontú-gondolkodás, *vallásosság*, a határozott identitástudattal párosuló társadalom-erkölcsiség, illetve a közösségi felelősségtudat általánosságban jellemzik a konzervatív ember gondolkodását.

1904-ben a polgári liberális, polgári radikális, elsősorban Jászi Oszkár nevéhez kötődő Társadalomtudományi Társaság – amelynek tagjai között találjuk a későbbiekben idézett Giesswein Sándor pápai prelátust is – előadásorozatot indított az egyes politikai irányzatokról. A konzervativizmusról (és keresztény szocializmusról) szóló előadásra a keresztény szocialista Geöcze Saroltát kérték fel.⁴ Geöcze a következőképpen fogalmazott: „A konzervati-

¹ QUINTON 1995, 19–20.

² QUINTON 1995, 20.

³ QUINTON 1995, 22.

⁴ Geöcze Sarolta (1862–1928) pedagógus, tanítóképezdei igazgató, 1904-ben szakszervezeti alapon elindította a munkásnők szervezését a Budapesti Keresztény Munkásegylet keretein belül, mint a *Magyar Keresztény Munkásnők Szakosztályát*. A „keresztény” jelző egyértelmű elhatárolódás volt a szociáldemokrata szerveződésektől. 1906-ban az ő vezetésével alakult meg a Magyar Keresztény Munkásnők Országos Egyesülete.

vizmus [...] az erőszakos újítástól, a tabula rasától idegenkedik; a józan haladástól, a szociálreformtól nem zárkózik el; kegyelettel őrzi a múltban és a törvényben gyökerező intézményekből fenntartásra érdemest; kegyelettel őrzi a múlt nemes hagyományait, ragaszkodik a kipróbált jóhoz és a keresztény világnézet alapján kifejlődött, fennálló társadalmi rendhez. Tényül fogadja el az emberi gyarlóságot, valamint a természeti és társadalmi életben egyaránt uralkodó differenciálódást, átöröklést és kiválasztást, vagyis az egyenlőtlenséget és belenyugszik. Tehát lényegében arisztokratikus; csak-hogy a kiválóság kritériumjának nem a pénzt, hanem a testi-lelki kiválóságot tekinti; a tömeg uralma helyett a kiválók uralmát tartja igazoltnak és a joghoz a noblesse oblige elvét, az erkölcsi kötelességet s a felelősséget kapcsolja.”⁵

Konzervatív körökben a korszakban (is) ezen elvek mentén formáltak véleményyt a különböző társadalmi kérdésekről, így a nőkérdésről, a női emancipációról, feminizmusról egyaránt. Amikor a 19. század végének és 20. század elejének konzervatív nőkről szóló diskurzusát vizsgáljuk, egyértelművé válik, hogy a női szerepekről alkotott kép igen összetett, és az időben állandóan változik; nem korlátozódik a hagyományos hármas szerepkör (anya, feleség, háztartás irányítója) kizárólagosságára, amit általában a konzervatív nőkkel kapcsolatban feltételeznek. Ugyanis különböző társadalmi – elsősorban a közép- és felső – rétegek egymástól eltérő érdekelttségű csoportjai, csoportosulásai, továbbá maguk a történelem aktorai aktuális szempontjaik, érdekeik, életviszonyaik, kapcsolati hálójuk stb. által meghatározva a legkülönbözőbb felfogásokat képviselték egy időben, illetve időről-időre. Az egyes női emancipációt érintő témákról szóló vitákat elemezve – a nők művelődéséhez -, tanuláshoz való joga; női munkavállalás, női választójog kérdése, a házasságon belüli viszonyok, szerepek, szociális kérdések, stb. – láthatóvá válik, hogy a konzervatívként deifiniált csoportokon belül a tradíciókhoz való ragaszkodásnak és a progresszióval való azonosulásnak sokszínű konglomerátumát találjuk a legkülönbözőbb kombinációban. Ennek a sokszínűségnek az értelmezésével véleményem szerint sokkal világosabbá válhatna, hogy mely társadalmi csoportok, miképpen és milyen hatással vettek részt a női emancipáció folyamatában.

⁵ GEÖCZE 1904, 284.

Kiragadva – a számos nőket érintő téma közül – a munkavállalás kérdését azt látjuk, hogy a nyilvánosságban véleményt formáló nők egy része teljesen elutasította a női munkavállalást, ugyanis összeegyeztethetetlennek ítélte a nők hagyományos szerepével. Egy másik csoport tagjai a nő fizetésért, professzionálisan végzett munkájára, mint kényszerpályára tekintettek, ideiglenes állapotként kezelték, ami úgyis csak addig tart, amíg akad egy férjjelölt. Ez utóbbi gondolkodásmódot értelmezhetjük, a társadalmi változásokra adott pragmatikus attitűdként is. Ezek a nők – hasonlóan vélekedő férfitársaikkal együtt – alkalmazkodtak a 19. század végén egyre erősödő gazdasági-, társadalmi viszonyokhoz, miszerint csökkent a házasságok száma, másfelől kitolódott a házassági korhatár, illetve bizonytalanná vált a létfenntartás elsősorban a középosztály számára. Tehát a tradíciótól ebben az esetben eltértek, a korábban hivatkozott teológiai hivatkozásokot újraértelmezték. A konzervatív nők egy harmadik csoportjában a professzionális munkavégzésre úgy tekintettek, mint amely akkor sem állt szemben a társadalmi normákkal, ha annak nem a létfenntartás kényszere, hanem hivatástudat vagy hivatásszeretet volt a mozgatórugója, ezért a házasságkötés után is folytathatónak ítélték. Erről gyakran cikkeztek a tanítónők, tanárnők, elsősorban a szellemi munkát végző, tehát az érintett nők, akik egyébként sok esetben az egyén erkölcsi felemelkedését és a közösség szolgálatát egyaránt belelátták, beleláttatták munkájukba. „És a munkának, a tartalmas, szellemi életet élő nők térfoglalásának ez az új aerája, új perspektívákat nyit előttünk. Nemcsak az éhezőknek kell kenyeret adni. De nem szabad és nem lehet többé elvitatni a szellemileg képzett ember jogát – bármily anyagi körülmények közt, s azoktól teljesen függetlenül – az életét betöltő szellemi munkára. Mindenkinek szabad dolgozni, aki dolgozni tud és akar. Nem szabad mesterséges gátakat állítani elé.”⁶

A konzervatívként meghatározott nők az egyenjogúsítás egyes elemeit különbözőképpen tudták beépíteni nemcsak saját értékrendjükbe, hanem saját konkrét életvilágukba is. A nőemancipáció egyes elemeiről vallott nézeteik az életút, az önmeghatározás, az identitásváltozás, a társadalmi tapasztalatok megélése és a társadalmi viszonyok megismerése során változhatott. Az előbb idézett Geöcze Sarolta például a női munkavállalás és férjhezmenés összefüggéséről vallott nézeteinek alakulásáról így írt 1899-ben: „Ezek a [francia, an-

⁶ TUTSEKNÉ 1904, 102.

gol, amerikai, olasz – a szerző] tapasztalatok, őszintén bevallom nagyon sokat eloszlattak az itthon belém nevelt előítéletekből. Megvallom ezelőtt én is attól féltem, hogy a nagyobb fokú műveltség s a nyilvános életpályák megnyitása a nőt igazi nőies tulajdonságaiból ki fogja vetköztetni, a családi élettől el fogja idegeníteni. A tapasztalat ép az ellenkezőről győzött meg. Okos, jobb és nőiesebb nő válik az olyanból, ki erejét komoly tanuláson megpróbálta, ki erkölcsi felelősségének tudatára ébredt, sőt ki az élet nehéz munkájában is próbált a férfival osztozni. Talán okosabb anyák fognak válni abból a nemzedékből s talán derekabb fiakat fog tudni nevelni az (ezt az általános panamizmus mai fokán nem hangsúlyozhatom eléggé), mely erkölcsi kiskorúság helyett az erkölcsi felelősségérzetben fog felnőni s a férjhezmenetelben – arra utalva nem lévén – nem pusztán jövője biztosításának legkényelmesebb módját, hanem egy nemesebb, szentebb kötelesség elvállalását fogja látni.”⁷

A századelőn a nőket érintő kérdések közül az egyik legszélesebb körben vitát generáló téma a politikai élet színterein való örendelkezés programja, a választójog kérdése volt. A konzervatív nők (és férfiak) véleménye ezzel kapcsolatban is igen sokféle volt. A női választójog ellenzői különböző érvek mentén fogalmazták meg álláspontjukat. Volt, aki egyszerűen alkalmatlannak, illetve a nő eredendő hivatásával ellenkezőnek gondolta a politikai jogok kiterjesztését a nőkre, mások az időt tartották korainak, (ők tartoztak a halogatók közé), illetve más égetőbb, elsősorban a nők erkölcsi felemelkedését, illetve a szociális problémák megoldását sürgetőbb feladatnak tekintették a választójognál. A pártolók véleménye sem volt egységes, ugyanis a legtöbben cenzushoz, (értelmi, vagyoni), illetve érdemekhez (egyesületekben a közöségért végzett munka) kötötték volna, de a konzervatív oldalon is akadtak, akik az általános választójog híveként léptek föl.

Az 1905-ben alakult Magyarországi Nőegyesületek Szövetsége is felvette programjába a választójog kérdését. Az egyesület az International Women Council magyar osztályaként jött létre. A tagegyesületek sorában minden felekezet (keresztény, zsidó) nőegyesületét, a Feministák Egyesületét, a Nőképző Egyesületet, a Mária Dorothea Egyesület mellett számos közművelődési és jótékonyági együletet megtalálunk. A Szövetség fő célja a nők szociális tevékenységének összehangolása, előmozdítása, buzdítása volt, különböző

⁷ GEŐCZE 1899, 12–13.

szakosztályokat hoztak létre, közöttük az alkoholelleni, békemozgalmi, leánykereskedelem elleni, szegényügyi, és végül 1909-ben a választójogi szakosztályt. Az MNSz 1907-ben Temesváron tartott közgyűlésén még leszavazták a választójogi szakosztály megalakítását, „midőn Schwimmer Rozánál női szavazatjogi szakosztály szervezésére irányuló javaslatát Csiky Kálmánné indítványára 18 szavazattal 10 ellenében elvetette!”⁸ (Csiky Kálmánné Gönczy Etelka számos társadalmi egyesületben tevékenykedett, többek között az Országos Nőképző Egyesület alelnöki tisztét is viselte. A nők képzését tehát aktívan támogatta, miközben a női választójog ellenzőihez tartozott.) 1909-ben végül mégis megszavazták a szakosztály megalakítását és Perczelné Kozma Flóra, az unitárius Dávid Ferenc Egylet alelnökét választották meg elnöknek. Perczelné a szociális munkában, a szabadelvű vallásosság terjesztésében szerzett vitathatatlan érdemeket, számtalan cikket írt ezekben a témákban. Perczelné az 1910-es évek elején tagja volt a Feministák Egyesületének, gyakran írt a *Nő* című feminista lapba is. 1918-ban a Protestáns Nőegyesület unitárius vezetőjeként, egyesületével együtt belépett a MANSz-ba. Férje halála után, az 1920-as évek elején Prohászka Ottokár volt a lelki vezetője. Ferenc József unitárius püspöknek szóló leveléből, illetve egy későbbi megnyilatkozásából jól látszik a választójoggal kapcsolatos egyéni véleményének formálódása is. „[...] nem régen gróf Batthyányi Lajosnéhoz az egyület képviselni lettem meghíva – [...] a feminista egylet elnöke előadta a nők szavazati jogának ügyét s miután láttam, hogy a házi asszony igen elégedetlennek látszott de rossz magyarsága miatt nem igen tudott helyesen beleszólni a dologba, a többi asszony is vonakodott az ítélet mondástól – én tehát belevágtam a szónoklatba és iparkodtam a feministáknak megmagyarázni, hogy sok minden dolog előbbre való ennél; és társadalmi viszonyaink közműveltségünk sőt közerkölcsünk hogy általánosságban véve korai még e dolog.”⁹ Néhány év múlva már így fogalmazott: „Nem szégyenlem bevallani, hogy körülbelül hat év előtt még én is ellene voltam a nők választójogának és ezt Batthyány grófnő termében Schwimmer Rózával szemben nyilvánosan meg is mondtam. Már négy év előtt a szövetség temesvári közgyűlésén – közben folyton figyelve és megfontolva úgy a hazai, mint a külföldi eszme-

⁸ MNSZ-jelentése 1909, 108.

⁹ Perczelné Kozma Flóra levele Ferencz Józsefhez, h. n. d. t. MUEKGYL. 55. 97. levél.

áramlatokat – azon négy vagy öt asszonyhoz pártoltam, a kik a nagy többséggel szemben egy választójogi szakosztály megalakulását kívánták – természetesen hiába. Tovább figyelve a jelenségeket, ma már magam tettem meg az indítványt és a még négy év előtt merev ellentábort képező hatalmas asszonytábor, becsületesen és nyíltan bevallva a korszellem fejlődését és a fordulat szükségességét, óvatosan, nemesen, de egyhangú határozattal, habozás nélkül lépett e haladás útjára [...] Ez megfontolt és kidolgozott program, csendes kis előmunkálat, mely becsülettel és hűséggel akar segédkezet nyújtani a fokról-fokra emelkedő korszellemnek.”¹⁰ A közvélemény előtt egyik főérve az volt, hogy a nők egyesületi munkája csak tűzoltás ott, ahol a törvények megalkotásába nincs beleszólásuk, így csak a férfiak által generált problémák megoldására használják őket, amit viszont egyszerűen képmutatásnak ítélt.¹¹

A napjainkban folyó kutatásokat nézve úgy tűnik, a konzervatívként definiált női csoportok differenciálásában szinte csak a felekezeti megkülönböztetés létezik. A művek általában felekezeti keretben, az egyes egyházak – sokszor önértelmezésében – vizsgálják a női szereplők, női mozgalmak történetét.

A századforduló környékén a nőket mind nagyobb számban próbálták bevonni a nem professzionálisan végzett szociális, társadalmi munkába – a patronázs munka; az anyavédelem, az alkohol, a prostitúció, leánykereskedelem a kivándorlás elleni küzdelem; az iparpártolás, a háziipar fejlesztése –, mindazon teendőkre, amely a nemzet, a társadalom erkölcsi, egészségügyi, anyagi stb. jobbításáért folyt. A műveltség megszerzésére, kulturális célokra alakult egyesületekben való tevékenység, bár elsősorban az egyén szükségletét, a tartalmas szabadidő eltöltését jelentette, de végső célkitűzésként ezekben a szervezetekben is megfogalmazták a „magasabbrendűt” jelentő közösségi szolgálatot. A konzervatív nők – ezek mellett a társadalmi tevékenységek mellett vagy kizárólagosan – saját egyházuk életében is egyre aktívabbá váltak. Jelenlétük a kezdeti ellenérzések – bibliai hivatkozási alap (a nők hallgassanak a templomban) – ellenére az egyházi nyilvánosságokban is egyre megszokottabbá vált. A széles közvéleményben a nőknek tulajdonított mélyebb vallásos-

¹⁰ PERCELNÉ 1915, 15.

¹¹ PERCELNÉ 1915, 12-13.

ságot társadalmi nemi sajátosságnak tekintették, és úgy értékelték, hogy ennek a női tulajdonságnak a segítségével „Krisztus országának terjesztésében” is hatékonyabban képesek közreműködni. A különböző egyházak életében a 19. század végétől egyre nagyobb szerephez jutottak, és már nemcsak karitatív tevékenységet vártak el tőlük, hanem az egyházi megújulási törekvésekben, a szekularizáció elleni harcban, a hit terjesztésének különböző formáiban, illetve az egyre professzionálisabbá váló szociális munkában is számítottak rájuk. A nők konferenciákra kezdtek járni, bibliaórát tartottak, hirdették Isten igéjét, a protestáns egyházakban teológiai tanulmányokat folytattak, folyóiratokat jelentettek meg, illetve rendszeresen publikáltak az egyházi sajtóban. A hagyományos hármass női szerepkör mellé negyedikként Jézus szolgálata került. A papok és (protestáns egyházakban a világi vezetők) által elfoglalt egyházi hatalom nyilvánosságába a nők nem kerülhettek be, de alkalmuk nyílt az egyházi nyilvánosságok más szintjeinek elfoglalására. Ez elsősorban az egyesületeket, a sajtót, az evangelizáció különböző alkalmait, a vallásoktatást, szociális intézményeket jelentette, ahol megteremtődött a lehetősége annak, hogy a nők, a női hang, a női vélemény jelen legyen.

A 19. század végén a világi női egyesületek mellett sorra alakultak az egyes felekezetek női egyesületei: a Katholikus Nővédő Egyesület először, mint a Katholikus Munkásnők Védegylete alakult meg. Ebből jöttek létre: a Katholikus Női Patronage Egyesület, a Katholikus Tisztviselőnők és Női Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Szövetsége, a Katholikus Háziasszonyok Országos Szövetsége, a Kat. Egyetemi Hallgatónők Szent Margit Köre végül pedig a Szociális Misszió; a református Lorántffy Zsuzsánna Egyesület, az evangélikus, az unitárius, a zsidó nőegyesületek. A katolikus nőegyesületek felsorolásából jól látható, hogy egyes női munkavállalók, korosztályok, társadalmi csoportok érdekérvényesítése is a célok között szerepelt. Ez azonban egyre inkább szétforgácsolta a nőszervezetek erejét, így megindult egy ellenfolyamat, amely az egyesülés irányába hatott. Többféle együttműködési forma született, egyfelől a felekezeti összefogás eredményeképpen jött létre a Országos Katholikus Nőszövetség, a Magyar Protestáns Nők Országos Szövetsége, ez utóbbi a református, az evangélikus és az unitárius nőegyesületeket fogta össze. Ernyőszervezetként megalakult a már említett Magyarországi Nőegyesületek Szövetsége, amely a baloldali szerveződésekén kívül megkísérelte a nőegyesületeket egy szövetségbe tömöríteni, így a vallásos és

nem vallásos szervezeteket egyaránt. Ez az 1909-től néhány évig igen aktívan működő szövetség számos kérdésben kompromisszumra szorította a különböző nézetű nőket. 1919-ben megalakult a MANSz, amely már kizárólag a keresztény egyesületeket kívánta összefogni, és a megváltozott történelmi viszonyok között a MNSz-re jellemző széleskörű egyeztetésre már nem volt hajlandó. A MANSz az Országos Katholikus Nőszövetség, a Magyar Protestáns Nők Országos Szövetsége, valamint a Szociális Missziótársulat összefogásával jött létre. A Szövetség jelszavai voltak: Isten, Haza, Család. A több százezer tagot számláló egyesülés – legfőbb célja, a revízióért való küzdelem mellett – szociális és kulturális tevékenységet folytatott, számos, nőket érintő kérdéssel kapcsolatban is állást foglalt. Így a női munkavállalás akadályozása – például a tisztviselőnőket érintő korlátozó intézkedések, vagy a nők egyetemi felvételének szigorítása, ellehetetlenítése ellen is felszólt. Nyíltan nem folytattak pártpolitikát, de támogatóik között találjuk Horthy Miklóst, Bethlen Istvánt, Klebelsberg Kunót, tehát az általuk képviselt politikai iránynak a Szövetség teljesen elkötelezte magát.

Ha a differenciáláson gondolkodunk, külön érdemes foglalkoznunk a keresztény feminizmussal. A konzervatív keresztény szerzők általában a nőkérdéssel kapcsolatban abból indultak ki, hogy a nők egyenjogúságáról kizárólag a kereszténység megjelenésétől kezdve beszélhetünk. Azok a véleményformálók, akik ezt az álláspontot képviselték számos példával éltek a keleti nők elnyomásáról. A protestánsok emellett a reformáció kiemelkedő szerepét hangsúlyozták, azzal érvelve, hogy az új vallási mozgalom újraértékelte, újraértelmezte a nemek szerepét és a középkorinál jóval szélesebb lehetőségeket biztosított a nők számára.

A századfordulótól kezdve, Magyarországon elsősorban a katolikus egyházon belül használták a keresztény feminizmus kategóriát vagy kifejezést, amellyel a radikális feministaként aposztrofált csoportoktól kívántak elhatárolódni, miközben arra is utaltak, hogy megkülönböztetik magukat az anti-feministáktól is, azoktól a csoportoktól, amelyek a nők számára kizárólag a hagyományos, családon belüli szerepet fogadták el. Többek között Giesswein Sándor és Prohászka Ottokár is megfogalmazták a keresztény feminizmus lényegét. Prohászka a nőkérdést a legfontosabb társadalmi problémák egyikének tekintette. Úgy vélekedett, hogy miután a társadalmi fejlődés a nőt a munkaerőpiacra kényszerítette – mely folyamatot már sem megállítani, sem

visszafordítani nem lehet –, jogos igényként merül fel, hogy változtassanak a korábbi jogi, társadalmi, gazdasági viszonyokon. Azt állította, hogy az új női típus önmagát és érdekeit érvényesíteni kívánja, ami a társadalmi és hatalmi egyensúly megváltozásához vezet.¹²

Új vívmányként üdvözölte a katolikus világban, azt a jelenséget, miszerint „[...] készséggel karolják fel azokat a kérdéseket, melyek a modern nő új társadalmi helyezkedésével foglalkoznak. [...] Eddig azt kellett tapasztalnunk, hogy kath. nőink (többsége) azt valami romlott világnézet kifolyásának tartotta. [...] Az érdeket képviselők lehetnek hitetlenek, de az érdek nem hitetlenég. A ker. etikai alapon álló feminizmus is túlozhat sokban, ellentétbe kerülhet eddigi felfogásunkkal, de azért a modern nőmozgalom nem a hitetlenségből és nem a kereszténység tagadásából való, hanem a gazdasági és társadalmi fejlődésnek egy szükséges tünete. Nagy baj lenne, ha a gazdasági és társadalmi fejlődést föl nem értenők, ha azt ignorálni akarnók, vagy ha a legreálisabb és immanens törvényekből ébredő mozgalmat romlott világnézeti torzsalkodásnak néznők. Ezzel csak azt érnők el, hogy az élet szükségleteit megérző nők odacsatlakoznának, ahol a női mozgalmat tényleg kisajátítják a radikális hitetlen irányzat számára. Akik ezt teszik, azoknak épp úgy nincs igazuk, mint azoknak, a katolikusoknak, kik minden feminizmust az ördög művének nézik.”¹³

Giesswein Sándor pápai prelátus, - a nők választójogáért kiálló 1910-ben alakított Férfiliga a Nők Választójoga Érdekében egyesület tagjaként az 1913-as Budapesten rendezett választójogi világkongresszus szervezőinek is egyike volt. Több cikke megjelent a Feministák Egyesületének *Nő* című lapjában is. A keresztény feminizmusról így írt: „[...] a feminizmus a szociális problémának a nő helyzetére vonatkozó része, s e tekintetben szoros összefüggésben van az egyenlőség kérdésével [...] amint a materialisztikus irányú szocializmussal szemben áll az idealizmus alapjára helyezkedő, de azért teljesen reális keresztény szociális reform eszméje, úgy alkotja a tisztán naturalisztikus feminiz-

¹² Mélt. Dr. Prohászka Ottokár püspök úr beszéde, 1913. SzPSzL K.IV. 65.

¹³ Jogosult-e a keresztény feminizmus? Prohászka Ottokár beszéde 1917 körül. SzPSzL K.IV. 65.

musnak kiigazító és kiegészítő rendszerét a legtisztább és legvalódibb idealizmusból táplálkozó keresztény feminizmus.”¹⁴

Az első politikai szerepet vállaló országgyűlési képviselőnő Slachta Margit szintén keresztény feministaként definiálta önmagát. Az 1908-ban megalakult, Farkas Edit által vezetett Szociális Missziótársulat hivatalos értesítőjének, a *Magyar Nőnek* volt a főszerkesztője. A lap alcíme: *A keresztény feminizmus lapja*. Az első számban találunk egy 10 pontos felsorolást, amely számba veszi a keresztény feminista és radikális feminista nézetek különbségeit. A lajstrom minden pontjában, a munkavállalástól a politikai jogokig, hangsúlyozták, hogy míg a radikális feministák materialista alapon gondolkodnak az adott kérdésről, addig ők a kereszténység alapján állnak. Az utolsó pont szerint végső céljuk: Az individualizmus túlhajtásainak leküzdésével a keresztény világnézet diadalra juttatása volt.¹⁵

Úgy tűnik, hogy valójában nincs konszenzus a kutatásban arról, hogy – azokon a személyeken kívül, akik maguk definiálták magukat keresztény feministának – kiket is lehet ebbe a „körbe” bevonni. Ha csak a kiemelt három katolikus véleményformáló egész tevékenységét végig elemeznénk – amire e szűk keretek között nem vállalkozhatunk – kirajzolódna, hogy számos kérdésben ők is eltérő álláspontot képviseltek. Tehát vissza is jutunk az eredeti problémához, nevezetesen, hogy sokféle árnyalat, nézet létezett párhuzamosan a konzervatív csoporton belül.

A református egyházban a 19. századtól végzett női munka és az egyes női életutak és „egyházi karriertörténetek” tanulmányozásának során fogalmazódott meg egy új kategória bevezetésének a szükségessége: a *normakövető emancipáció* megfogalmazása. Ezt a jelenség nem kötődik felekezethez, bármelyik vallásos körben megjelenhet. A normakövető emancipáció olyan, – a konzervatív nők körében megjelenő – emancipációs forma, melynek során az individuálisnál magasabb értékűnek tartott közösségi elvek – Isten, nemzet, társadalom – szolgálata során jut el az egyén a társadalmi nemi szerepek átértelmezéséhez, az önérvényesítéshez és az önmegvalósításhoz, miközben saját társadalmi csoportjának értékrendjét és normáit a két nem egymáshoz való viszonyában nem kérdőjelezi meg. A normakövető emancipáció eltér a

¹⁴ GIESSWEIN 1907, 129–130.

¹⁵ *Magyar Nő*, 1918. március, címlap, idézi: MONA 1997, 37–38.

hagyományosan emancipációként definiált törekvésektől: *a szereplők nem fogalmazzák meg, nem követelik a nő és a férfi egyenjogúságát.*¹⁶ Ez különbözteti meg őket például a magukat keresztény feministáknak tartóktól, akik a többi feminista irányzathoz hasonlóan rendszerszerűen, de azoktól eltérően – vallási alapon, teológiai érvekkel – követeltek a nők számára jogokat.

A konzervatív nők motivációinak, tevékenységüknek, a női emancipációval kapcsolatos sokszor egyszerre elfogadónak, illetve elutasítónak tűnő megnyilvánulásainak a megértéséhez nagy segítséget jelenthetnek az olyan komplex kutatások, amelyek az egyes egyházak történeti, teológiai változásiban is értelmezik ezeket. Ezek a kutatások azonban nem mellőzhetik a komparatív módszertant, és a társadalomtörténeti szempontok alkalmazását.

Források

MUEKGYL

Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltára. Püspöki iratok.

SZPSZL

Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Prohászka Ottokár levelezése

Bibliográfia

GEÖCZE 1889

GEÖCZE Sarolta: *A nő a modern társadalomban*. Budapest, Franklin, 1899 (Különnyomat a *Nemzeti Nőnevelésből*).

GEÖCZE 1904

GEÖCZE Sarolta: A konzervativizmus és a keresztény szocializmus. *Huszadik Század*, 5/4, 1904, 273–288.

GISSWEIN 1907

GISSWEIN Sándor: *Társadalmi problémák és keresztény világnézet*. Budapest, Szent István Társulat, 1907.

¹⁶ SÁRAI SZABÓ 2014, 89; SÁRAI SZABÓ 2017, 145–146.

MONA 1997

MONA Ilona: *Slachta Margit*. Budapest, Corvina, 1997. Internet: http://www.ppek.hu/konyvek/Mona_Ilona_Slachta_Margit_1.pdf (Letöltés: 2022. 02.15.)

MNSZ jelentése 1909

A M.N.Sz.-nek az 1909. évi munkásságáról szóló jelentése. *Egyesült Erővel*. 1/7, 1909, 108.

PERCELNÉ 1915

PERCELNÉ KOZMA Flóra: Nők a politikában. In: *Felolvasások és közlemények 1909–1915*. II. Szerk. PERCELNÉ KOZMA Flóra. Ipolyság, Neumann Nyomda, 1915, 12–18.

QUINTON 1995

Anthony QUINTON: *A tökéletlenség politikája. Az angol konzervatív gondolkodás vallásos és szekuláris tradíciója Hookertől Oakeshottig*. Pécs, Tanulmány Kiadó, 1995.

SÁRAI SZABÓ 2014

SÁRAI SZABÓ Katalin: Normakövető női emancipáció. A konzervatív nőmozgalom Magyarországon a 19. század végén 20. század elején. *Replika*, 20/1-2, 2014, 85–106.

SÁRAI SZABÓ 2017

SÁRAI SZABÓ Katalin: A női munka a református egyházban a 20. század első felében, mint a normakövető emancipáció lehetősége. In: *Nők és normák a hazai protestáns bölcseletben és életvilágban*. Szerk. VERES Ildikó. Kolozsvár, Pro Philosophia Kiadó, 2017, 105–175.

TUTSEKNÉ 1904

TUTSEKNÉ BEXHEFT Lilly: A nők munkaköre nálunk és külföldön. *Nemzeti Nőnevelés*, 25/3-4, 1904, 102.